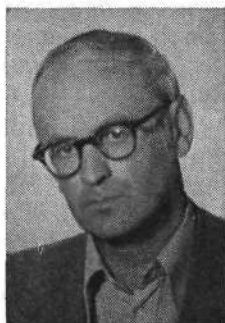

ANKETA SODOBNOSTI XIX — PRISPEVKI ZA PRIHODNOST UNIVERZE (3)

Protislovja današnje univerze

Janko
Kos

V presoji tekočih reform visokošolskega študija, pa tudi v premišljanjih o prihodnji preobrazbi univerze je vsekakor potrebno upoštevati velika protislovja, ki obstajajo v današnjem univerzitetnem sistemu, bodisi da se porajajo v njem samem ali pa prihajajo vanj od zunaj. Nekatera med njimi so tako pomembna, da bosta reforma in preobrazba univerze nedvomno uspešni ali neuspešni predvsem od tega, kako razrešujeta takšna protislovja.

Prvo teh protislovij je nasprotje med akademskim načinom univerzitetnega študija in njegovo današnjo množičnostjo. To je seveda nasprotje med tradicijo univerze in tem, kar prinašajo vanjo moderni časi, tj. industrijska in po nji v bolj ali manj bližnji prihodnosti post-industrijska družba. Iz ameriških raziskav vemo, za kolikokrat se je v ZDA v zadnjem stoletju pomnožilo število študentov, diplomirancev, magistrrov in doktorandov v njihovih univerz; to velikansko pomnožitev imajo za znamenje demokratizacije izobraževanja, vzgoje in tudi družbe. Podobne številke in značilnosti veljajo bolj ali manj za vse univerze po svetu, tudi Slovenskem in drugod po Jugoslaviji. Potrebno je primerjati samó številke študentov na ljubljanskih fakultetah pred vojno in v našem času, pa že ne moremo mimo sklepa, da je univerza iz akademske ustanove postala množična šola; in to bo zmeraj bolj, ker si demokratične družbe — posebej še v socializmu — ni mogoče misliti brez takšne univerze. Tu se začnjenja nasprotje z akademskim načinom študija, ki je bil praviloma značilen za klasično univerzo. Bistveno zanj je bilo, da je bil študent samostojna osebnost, do katere je imel učitelj kolegialen, enakopravno postavljen in spodbuden odnos, ki je prihajal do veljave v seminarjih, debatah in raziskovanju problemov, ki so bili pomembni tudi za učitelja, tako da je bil študent bolj ali manj pritegnjen na isto raven in v isti znanstveno-problemski krog, kar se je navsezadnje pogosto kazalo v obrambi diplomskih del in celo na izpiti. Takšna oblika akademskega študija velja še zmeraj kot ideal, po katerem naj se ravna tudi današnja in prihodnja univerza, kar je razvidno iz gesel o tem, naj bo učitelj študentu mentor, tako da bo študent deležen individualne pozornosti in pritegnjen v znanstveno-raziskovalno delo, to pa naj razvija njegove potencialne ustvarjalne sposobnosti in ga neposredno vključuje v napredek stroke, vede in znanosti. Tak način študija naj bi polagoma zamenjal tega, ki je zdaj v navadi in ki očitno ni v skladu z razglašnim idealom. Tu se odpre

vprašanje, kako je akademski študij sploh še mogoč spričo množičnega značaja današnje univerze. Ta množičnost ima dva obraza. Z ene strani je v naših razmerah kriva za veliko nesorazmerje med številom učiteljev, asistentov in študentov. Niso nemožni primeri, ko pride 1 učitelj na 70 študentov; ali pa 1 asistent na 100 in več študentov; posledica je ta, da morajo učitelji predavati v več letnikih in pogosto več letnikom skupaj; asistenti pa so preobremenjeni — in če niso, študij še bolj izgublja stvarno podlago. V takšnih okoliščinah pač ni mogoče, da bi bil študijski način za vse študente individualen, mentorski in ustvarjalno raziskovalen, ampak je pretežno »izdelovanje« študenta na tekočem traku, z bolj ali manj rutinsko seminarsko obdelavo in prav takimi izpiti, kolokviji in testi. Toda množičnost današnje univerze ima še drug obraz. Takó številna študentska populacija seveda ni enotna, ampak je — podobno kot srednješolska — zmeraj bolj sestavljena iz »normalnega« povprečja, ki prevladuje, pa še iz manj številnega podpovprečja in nadpovprečja; tega je približno 10 % ali vsaj ne dosti več. Kljub mikavnosti gesel o študentu kot potencialnem raziskovalcu, ustvarjalcu in torej subjektu znanstveno-raziskovalnega procesa, je stvarnost najbrž taka, da se ta ideal lahko neposredno aktualizira predvsem v prizadevanju nadpovprečnih študentov; toda to se v štirih ali petih letih rednega dodiplomskega študija komajda profilira. Zares bi se moralo formirati šele na ravni podiplomskega študija. Ta pa je, kot vemo, v današnjih razmerah še močno neorganiziran, bolj naključen in improviziran kot postavljen na ustrezne študijske in raziskovalne podlage. Tako ni mogoče reči, da je nadpovprečni študent kot potencialni znanstvenik in raziskovalec deležen prave pozornosti. Toda nič bolje se ne godi »normalnemu« povprečju, ki večidel sicer ni zainteresirano za znanstveno-raziskovalno eksistenco, pač pa je gotovo sposobno izvajanja visoko kvalificiranih strokovnih del na ravni, za katero usposablja visokošolski študij. Tako profiliran množični študent bi moral pridobiti na univerzi izobrazbo, ki bi bila zares racionalen, funkcionalen, sistematičen, za metodološke novosti odprt prerez skoz stroko, njene teoretične podlage in praktično aplikacijo. Seveda se kaj takega na kakem oddelku uspešno dogaja, toda na splošno lahko domnevamo, da je neuravnovešenost študijskih razmer marsikje taka, da do tega praviloma ne pride. Krivdo za to lahko pripišemo opisanemu protislovju med ideali akademskega študija in stvarno množičnostjo današnje univerze.

Izhod iz protislovnega položaja je videti precej zapleten. Rešitve ni mogoče pričakovati iz lepo napisanih programov, gesel o raziskovalnem delu in podobno, ampak iz materialnih sredstev, in to precejšnjih, ki bi omogočila ustrežnejše razmerje med številom učiteljev in številnostjo študentov. Podiplomski študij bi moral biti organiziran kot posebna študijska stopnja, ki bi potrebovala zase posebne učitelje ali vsaj take, ki bi ji lahko posvečali večino svojega delovnega časa. Pa tudi na različnih stopnjah dodiplomskega študija bi se morala ustrezno njegovi množičnosti izoblikovati bolj razčlenjena mreža asistentov, višjih asistentov — kot so v navadi na nekaterih tujih univerzah — predavateljev in učiteljev. Šele to bi omogočilo diferenciacijo dela po letnikih, pa tudi njegovo racionalizacijo, sistematičnost in funkcional-

nost. In vendar bi tudi takšna prezasedba in pomnožitev učiteljskih sil ne bili dovolj. Glavno bi morala biti pač modernizacija študijskega procesa, predavanj, seminarjev in vaj, ki so za zdaj na večini fakultet še čisto tradicionalno oblikovani, z uporabo najpreprostejših učil in učnih orodij; da bi bili zares moderni, s tem pa funkcionalni in racionalni, bi se morali opreti na sodobno tehnološko opremo, formalizirane, vizualne in programerske postopke. Šele s tem bi bilo zares ukinjeno nasprotje med klasičnim akademskim študijem in množičnostjo današnje univerze. Ker terja takšna modernizacija velika finančna vlaganja, je s tem seveda še bolj očitno, da je rešitev poglavitnih problemov današnje univerze odvisna pretežno od materialnih sredstev, ki jih je družba pripravljena žrtvovati zanjo. To je imperativ, ki se mu družba skorajda ne more izogniti, saj so od tega odvisni njen lastni obstoj, razvoj in napredek. Brez moderne univerze ne more biti zares moderne družbe.

Drugo protislovje, ki prizadeva današnjo univerzo, je bolj ali manj očitno vdiranje elementov srednješolskega pouka v njene študijske sestave; spremlja ga — v nasprotni smeri — občasno prenašanje visokošolske študijske tvarine v srednjo šolo. V prvem primeru imamo opraviti s t. i. »posrednješoljenjem« univerze. Do tega prihaja po več poteh. Prva je povezana z uvajanjem večjega števila in obsega »skupnih« predmetov (ekonomije, sociologije, politologije itd.) na univerzo, pri čemer so ti predmeti pogosto zamišljeni po srednješolskem vzorcu, s podobno vsebino, kot jo imajo ustrezni predmeti v usmerjeni srednji šoli. V del visokošolskega študija se s tem nehote uvaja srednješolska raven. Druga pot je prav tako povezana z reformirano srednjo šolo — s tem, da so bili v mnogih njenih smereh ukinjeni predmeti, ki so podlaga visokoškolskemu študiju. Namesto tega so uvedli praktične »poklicne« predmete, ki niso univerzitetnemu študiju ustrezna priprava. Posledica takšne ureditve je ta, da mnogim visokoškolskim študijskim smerem manjka primerna srednješolska podlaga in jo je torej treba dodelati na prvi stopnji visokošolskega dela ali pa še pozneje, kar seveda spet pomeni podaljševanje srednje šole na univerzo. Tako prihaja tudi s te plati do »posrednješoljenja« univerze in do zmanjševanja obsega oziroma ravni visokošolskega študija. Gre očitno za neskladja, ki so nastala s premiki različnih ravni osnovnega, srednjega in visokega šolstva, s »potresnimi« sunki, ki so zadnja desetletja spremljali njihov razvoj. Tako se v srednjem šolstvu dogaja, da se z ene strani niža raven nekaterih predmetov, ki ostajajo na osnovnošolski podlagi; v druge, na videz »zahtevnejše« predmete pa prihaja visokošolska tvarina, iz česar nastaja pojav »povisokošoljenja« nekaterih sestavin srednje šole. Oboje je seveda nesprijemljivo tudi s stališča univerze, ker prav od tod sledijo vdori srednješolskega pouka na univerzitetno področje. Rešitev tega protislovja se zato skriva na področju srednje šole, njenih reform in preobrazb. Za visokoškolski študij so v slehernem primeru pomembni predvsem nastavki, ki jih kandidati dobijo na srednji šoli iz »temeljnih« predmetov, med katere se zdaj štejejo slovenski jezik s književnostjo, matematika in tuji jezik, prav gotovo pa jim bo treba priključiti še zgodovino, s pogojem seveda, da bo ob družbeni, gospodarski in politični zgodovini v sistematični obliki obsegla še zgodovino

tehnologij, znanosti in kulture. Da morajo poznati matematiko tudi kandidati za družboslovne in humanistične stroke, je samoumevno, saj je vsakomur jasno, da v prihodnosti tudi na teh področjih lahko pričakujemo ustrezno matematizacijo; zato je nenavadno, da so nekatere smeri srednjega šolstva, ki naj bi pripravljale prav za te poklice in študij, močno omejile matematiko. Za ureditev razmerja med srednješolsko in visokošolsko stopnjo študija bo torej bistvenega pomena takšna poprava srednje šole, ki bo dala več ur in poudarka temeljnim predmetom; prostor zanje bo v tistih smereh, ki pripravljajo srednješolce tudi za delo, mogoče dobiti z večjo koncentracijo, sistematizacijo in racionalizacijo »poklicnih« predmetov, ki so zdaj pogosto nenačrtno razpršeni, improvizirani ali celo nepraktični. Del sanacije, ki naj uredi razmerje med srednjo šolo in univerzo, pa prehaja seveda na preureditev visokošolskega študija. Da se bodo morali »skupni« predmeti zasnovati na visokošolski ravni — vsebinsko in metodično — se razume samo po sebi. Toda ključno vprašanje je ureditev tistih smeri visokošolskega študija, ki jim srednja šola ne v taki ne v drugi obliki ne bo mogla dati dovolj izčrpne podlage, tako da jih bo morala visoka šola uvodoma dograjevati. Ta problem je rešljiv samo v okviru ustrezne moderne metodologije visokošolskega študija, tj. s čimbolj strogo racionalizacijo, formalizacijo in sistematizacijo tistega znanja, ki je nujna podlaga za študijsko prehajanje na univerzitetno raven. Prestrukturiranje znanj te vrste lahko seveda izvede le sama visokošolska didaktika, v okviru ustreznih materialnih pogojev in sredstev.

Tretje protislovje, ki bremeni današnjo univerzo, je v zvezi s poklicnim profilom njenih učiteljev, asistentov in sodelavcev. Po zakonu morajo biti hkrati znanstveniki-raziskovalci in vrhunski pedagogi. Če vzamemo obe strani resno, se izkaže, da je takšna dvojna naloga za enega samega človeka preveč. Praviloma bi lahko domnevali, da dober znanstvenik še ni nujno dober pedagog in da za dobrega pedagoga ni nujno, da je vrhunski znanstvenik-raziskovalec. Vendar ne gre samo za takšne splošne resnice zdrave pameti, ampak za poklicna vprašanja univerzitetnega učitelja in asistenta. Biti dandanes hkrati znanstvenik in pedagog na univerzi pomeni dvoje — prvič, da si ustvarjal eno na področju znanstvene metodologije, njene teoretične in praktične problematike, najnovejših postopkov, perspektiv in meril, veljavnih za stanje kake vede doma in po svetu; in drugič, da si hkrati ustvarjal eno na področju visokošolske metodike in didaktike takšne stroke, tj. sposoben formalizirati na visokošolski študijski ravni njena bodisi tradicionalna bodisi nova in najnovejša dognanja, da bodo primerna za praktično aplikacijo v poklicih, za katere pripravlja visokošolski študij. Od obeh opravil, ki naj jih bo zmožen visokošolski učitelj, je zahtevnejše drugo, ker je precej manj utečeno, kar se vidi iz preprostega dejstva, da za večino »predmetov«, ki jih poučujejo na naših univerzah, nimamo ustreznih metodik in didaktik. Prav zato je malo verjetno, da bi večina univerzitetnih delavcev obvladala obe področji, ki se od njih zahtevata, ali da bi bila enako uspešna v obojem. Opisano protislovje mora biti zato rešljivo v različnih smereh. Na splošno bi bilo mogoče predvideti za univerzitetne učitelje in asistente dvoje različnih profilov — prvi naj bi se posvečal pretežno pedagoški, metodični in didaktični obdelavi

stroke na visokošolski ravni — ta profil je potreben na vseh stopnjah dodiplomskega študija in je v najtesnejši zvezi z nujnostjo njegove modernizacije, formalizacije in sistematizacije; drugi profil bi se moral usmerjati v znanstveno-raziskovalno delo in njegovo možno pedagoško aplikacijo na stopnji podiplomskega študija. Takšna dvojnost seveda ne izključuje možnosti, da se v enem samem učitelju in asistentu združujeta obe dejavnosti enakovredno. Toda v pravem pomenu bo to mogoče šele tedaj, ko bi s posebno skrbjo za metodično-didaktično modernizacijo visokošolskega študija postala njena pedagoška struktura trdna in razvidna, tako da bi je ne bilo več potrebno graditi sproti; s tem bi jo znanstvenik-raziskovalec lahko že izdelano sprejemal za podlago svojemu pedagoškemu delu, ne pa da ji mora posvečati poseben del svojih moči, težko uskladjiv z naravo znanstveno-raziskovalnega dela. V položaju, v kakršnem je univerza zdaj, se zdi seveda bolj prvenstvena naloga njenih učiteljev in asistentov ta, kako ustvariti visokošolskemu študiju ustrezno moderno metodologijo in formalizirati stroko na univerzitetni ravni. V tem smislu bi bilo nujno usmerjati zlasti izbiro novih pedagoških moči, tj. asistentov in stažistov.

Četrto protislovje, ki je prav tako v tesni zvezi s položajem današnje univerze, a ji prihaja bolj od zunaj, kot da bi ji bilo inherentno, je nasprotje med profilom njenih diplomantov in delovnimi nalogami, ki jih čakajo zunaj univerze, tj. v družbi, gospodarstvu, prosveti in kulturi. Nobena skrivnost ni, da se številni diplomanti zaposlujejo v poklicih in na delovnih mestih, ki niso primerni njihovi visokošolski kvalifikaciji. Celotako, kadar so ti poklici v zvezi s stroko, ki so jo doštudirali, je delovna zahtevnost manjša, kot bi morala biti glede na njihovo visokošolsko izobrazbo. To pomeni, da obstoječa družba postavlja delovna mesta na pogosto nižji ravni od normativov, za katere vzgaja univerza. Rešitev tega neskladja, ki je tipično družbeno, socialno in kulturno protislovje, je lahko samo v tem, da se ti poklici, delovna mesta in s tem družba kot taka prilagodijo višjim standardom, ki jih terja univerzitetni študij, ne pa narobe — da bi se univerza prilagajala obstoječi družbi. Seveda je takšna zahteva upravičena samo, če je univerza zares moderna ustanova, nosilka strok, ved in znanosti v njihovi moderni, racionalni in za aplikacijo ustrezni obliki. V tem primeru je univerza kot taka popolnoma upravičena do soodločilne besede o tem, kako naj se profilirajo poklici, delovne naloge in »službe« v posameznih vejah prosvete, kulture ali gospodarstva — ne pa narobe, da bi gospodarstvo, prosveta in kultura diktirali univerzi, kakšne »kadre« naj pošilja na obstoječa, po pre nizkih standardih ustvarjena delovna mesta. Če naj univerza pomaga pri oblikovanju takšnih delovnih profilov duhovne in materialne proizvodnje, ki bi ustrezali visokošolskemu študiju, morajo biti seveda v visokošolski študij vgrajene jasne predstave o možni praktični aplikaciji univerzitetnih znanj neke stroke. Ključ do rešitve opisanega nasprotja je torej tudi v sami univerzi, pravzaprav v modernizaciji njene metodike in didaktike. In tako se našeta protislovja današnje univerze povezujejo med sabo ne le v tem, da se sprožajo drugo iz drugega, ampak je tudi izhod iz njih treba iskati v povezavi vprašanj, ki segajo od problema množičnosti prek ureditve metodično-didaktičnih zahtev univerzitetnega študija do prak-

tične aplikacije tega izobraževanja v družbi. Rešitve problemov na naštetih ravneh pa seveda niso odvisne samo od bolj ali manj pravilnih idej, ki si jih lahko ob njih ustvarimo, ampak prav toliko od precejšnjih materialnih sredstev za njihovo izvedbo. Današnja univerza se lahko razvije v moderno univerzo samo, če bo bogata. Revna univerza v tej smeri nima skoraj nobenih možnosti.